

Guerra Civil Espanyola

De Viquipèdia

La **Guerra Civil espanyola** (17 de juliol de 1936-1 d'abril de 1939) va ser un conflicte bèl·lic que va enfrontar al govern de la Segona República espanyola, que tenia el suport de les organitzacions d'esquerres, contra una part de l'exèrcit i de les organitzacions de dretes. Va ser un fet històric decisiu de l'Espanya del segle XX ja que el cop d'estat i la posterior guerra civil van representar la culminació de totes les contradiccions socials, polítiques i ideològiques que s'havien generat a la societat en el decurs dels decennis anteriors.

La guerra^[2] es va iniciar amb una aixecament militar el 17 de juliol de 1936 a la guarnició de Melilla, que l'endemà es va estendre arreu de l'Estat. El president Santiago Casares va ser substituït per José Giral, qui va ordenar el repartiment d'armament entre la població civil, facilitant la derrota dels insurrectes als principals nuclis industrials, Madrid i les capitals mediterrànies, però el fracàs de la revolta va donar pas a una guerra llarga i sagnant.

Les tropes de l'exèrcit africà van creuar l'estret de Gibraltar i es van unir a les del general Queipo de Llano a Sevilla, i a la vegada, el seu ràpid avanç els va permetre contactar amb l'exèrcit del Nord, comandat pel general Mola. Durant el 1937 la guerra es va lliurar en tres fronts: l'intent franquista de conquerir Madrid^[3] i el nord industrial,^[4] mentre els republicans intentaven infructuosament dominar les principals ciutats de l'Aragó.^[5]

El general Francisco Franco va llançar una ofensiva en el front d'Aragó el maig de 1938 per arribar al Mediterrani i dividir el territori dominat pels republicans, objectiu assolit en ser ocupat Vinaròs el mes d'abril. La reacció republicana va ser una ofensiva sobre la línia de l'Ebre, que significà la campanya més llarga i sagnant de la guerra civil^[6]. La batalla de l'Ebre va acabar amb la derrota de l'exèrcit republicà i va deixar el camí lliure per a l'ocupació franquista de Catalunya; fet que va precipitar la fi de la guerra. Franco la va donar per acabada l'1 d'abril de 1939, tres dies després que el coronel Segismundo Casado lliurés Madrid.

La rereguarda republicana havia viscut situacions difícils que van afeblir la seva capacitat a causa de les divisions entre els diferents partits polítics i forces sindicals que en molts llocs van simultanejar l'esforç de guerra amb l'intent d'organitzar una revolució social. La rereguarda de la zona *nacional*, en canvi, va tenir una direcció política i militar molt més centralitzada, que el suport de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, va fer més efectiva, i una repressió que va continuar durant la dictadura franquista contra els moviments d'esquerra i la cultura i la llengua catalana, basca i gallega.

Guerra Civil Espanyola

La ciutat de Guernica devastada per l'aviació feixista el 1937

Dates	17 de juliol de 1936 – 1 d'abril de 1939
Escenari	Espanya
Resultat	Victòria franquista

Bàndols

 Republicans	 Bàndol nacional
<ul style="list-style-type: none"> CNT-FAI UGT POUM Unió Soviètica Brigades Internacionals 	<ul style="list-style-type: none"> Falangistes Carlins Regne d'Itàlia Tercer Reich

Comandants

Manuel Azaña	Emilio Mola
José Giral	José Sanjurjo
Francisco Largo Caballero	Francisco Franco
Juan Negrín	Gonzalo Queipo de Llano
Lluís Companys	Fidel Dávila
José Antonio Aguirre	Juan Yagüe Blanco
Belarmino Tomás	José Antonio Primo de Rivera
Vicente Rojo Lluch	
José Miaja Menant	

Forces

~16.400 Guàrdies Civils	~65.000 soldats de terra
~7.900 Carrabiners	~15.800 Guàrdies Civils
~12.000 Guàrdies d'Assalt	~6.500 Carrabiners
~13.000 homes de l'Armada	~5.000 Guàrdies d'Assalt
1 cuirassat	~7.000 homes de l'Armada
3 creuers	1 cuirassat
14 destructors	4 creuers
12 submarins	1 (+4*) destructors
	2* submarins
	* Venuts per Itàlia el 1937

Baixes

Hom estima una xifra aproximada de 500.000 morts entre els dos bàndols. ^[1]	Hom estima una xifra aproximada de 500.000 morts entre els dos bàndols. ^[1]
--	--

Taula de continguts

- 1 Antecedents de la guerra civil
  - 1.1 Alfons XIII
  - 1.2 La República
- 2 L'aixecament militar i l'esclat de la guerra
  - 2.1 El fracàs del cop d'Estat
  - 2.2 El triomf republicà i la violència revolucionària a Catalunya
    - 2.2.1 Transformacions revolucionàries a la rereguarda republicana. La revolució anarquista del 19 de juliol a Barcelona
    - 2.2.2 El Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya
    - 2.2.3 L'entrada de la CNT-FAI al govern de la Generalitat de Catalunya
    - 2.2.4 Violència i repressió a la rereguarda republicana
  - 2.3 Avantatges i desavantatges de cada camp
- 3 Evolució de la guerra
  - 3.1 Juliol-octubre de 1936: «columnes» contra «milícies». Èxits ràpids de l'exèrcit colonial
  - 3.2 Octubre i novembre de 1936 El miracle de Madrid
  - 3.3 Gener-març de 1937: Madrid continua sent l'objectiu
  - 3.4 Abril a octubre de 1937: Caiguda del país Basc i Astúries
  - 3.5 1938. Ofensives i contraofensives ... fins la batalla de l'Ebre
  - 3.6 1939. Enfonsament de Catalunya i marxa cap a la capitulació
- 4 Situació interna de republicans i nacionals
  - 4.1 Dos exèrcits
  - 4.2 La repressió de l'enemic a les rereguardes
  - 4.3 L'evolució econòmica en cada bàndol
  - 4.4 L'evolució política de les dues Espanyes
- 5 Cultura i intel·lectuals en guerra
- 6 Epíleg: vencedors, vençuts i la tercera via a Catalunya
  - 6.1 La significació de la derrota republicana a casa nostra
  - 6.2 Les dades de morts i exiliats de la guerra civil a Catalunya
  - 6.3 Posició internacional
- 7 Vegeu també
- 8 Bibliografia i referències
  - 8.1 Bibliografia
  - 8.2 Referències
  - 8.3 Enllaços externs
    - 8.3.1 La Guerra Civil a Catalunya
    - 8.3.2 La Guerra Civil

Antecedents de la guerra civil

L'Espanya del segle XX va heretar greus desequilibris socials, regionals i ideològics, a més d'una configuració històrica pròpia que la diferenciava de l'evolució de la resta dels Estats Europeus en aspectes com el triomf dels valors democràtics o la separació entre l'Església i l'Estat i la participació dels militars en els afers polítics. L'enfrontament entre liberals i

absolutistes o carlins són un reflex de la crispació social, política i militar que va viure l'Espanya vuitcentista, enfrontada entre 1833 i 1876 en una sèrie de guerres civils conegudes com les guerres carlines, de les que la segona guerra carlina (1846-1849) va ser un fet específicament català.

Alfons XIII

La Restauració borbònica, de 1874 al 1923 va permetre que les classes dominants establissin un consens per mantenir els seus privilegis. En canvi, obrers i petita burgesia, les noves classes emergents, i les noves ideologies que representaven van quedar marginades. La Setmana Tràgica de Barcelona, de 1909, és un bon exemple de l'esquerda social que s'anava obrint. La dictadura de Primo de Rivera, de 1923 a 1930, sustentada per les classes dominants espanyoles i per la burgesia catalana amb el vist-i-plau d'Alfons XIII, va agreujar la situació social: a Barcelona, el pistolerisme; als nuclis industrials, vagues. La monarquia i la pròpia dictadura pengen d'un fil i finalment el 1930 el dictador, sense suports militars, s'ha d'exiliar a París. L'any següent ho haurà de fer el propi monarca quan el 14 d'abril es va proclamar la Segona República espanyola.

L'Espanya d'Alfons XIII i republicana era hereva de problemes del passat: el latifundisme irresolt a Andalusia, Castella la Manxa i Extremadura; grans ciutats amb problemes urbans del segle XIX; ^[8] desequilibris industrials a Astúries, al conjunt siderúrgic de Bilbao i a tot Catalunya amb un proletariat organitzat a l'entorn de la UGT al nord i la CNT a Catalunya, mentre la resta són àrees agràries; els nacionalismes anomenats *perifèrics*; ^[9] una Revolució Industrial pendent a Castella i finalment, els desequilibris religiosos car, durant la II República, l'Església ha fet ostentació de la seva solidaritat amb les classes dominants conservadores. ^[10]

Manifestacions d'alegria popular a Barcelona per la proclamació la Segona República Espanyola.

Les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 celebrades a Espanya estaven plantejades, de facto, com un plebiscit de la monarquia d'Alfons XIII. El resultat, quantitativament favorable a l'opció monàrquica però

amb una victòria dels republicans a les grans ciutats, va ser interpretat com una pèrdua de confiança en la monarquia. A Catalunya l'escombrada de la recent nascuda ERC va fins i tot sorprendre als seus promotors.

El 14 d'abril de 1931, acompanyada d'un esclat d'alegria popular, es va proclamar la Segona República espanyola i el rei s'exilià a França primerament i després a Roma, on rebé el suport de la família reial italiana i se separà de la seva muller, que s'instal·là a la localitat suïssa de Lausana.

Vegeu també: guerres carlines, restauració borbònica, Alfons XIII, dictadura de Primo de Rivera, i pistolerisme

La República

La tradició dels *pronunciamientos* en l'exèrcit espanyol

Alfons XIII i el dictador Primo de Rivera, març 1930.

L'hàbit, l'expectació i l'anhel espontani impulsa als militars espanyols de l'edat contemporània a intervenir políticament: 52 intents de cop d'estat militar o *pronunciamientos* mostren que la intervenció dels militars en els afers polítics és permanent. En el segle XIX es tracta de saber si la *revolució política burgesa* es produirà o no, mentre en el segle XX es tracta d'impedir la *revolució social*. ^[7] Entre les intervencions militars destaquen la regència del general Espartero, el govern moderat del general Narváez, el sexenni revolucionari de 1868-1874, protagonitzada pel general Joan Prim i ja a principis del segle XX el govern del general Primo de Rivera

La Segona República Espanyola ve néixer amb molts reptes: construir un sistema representatiu homologable a les democràcies parlamentàries occidentals, donar satisfacció a les reivindicacions nacionalistes de Catalunya i el País Basc, resoldre el problema agrari,^[11] acabar amb l'analfabetisme, desvincular l'Església de l'Estat, satisfer les primeres reivindicacions feministes, entre d'altres.

Manuel Azaña, president de la República, a principis de 1936.

La primera legislatura

republicana, presidida per Manuel

Azaña no van satisfer ningú: les reformes realitzades o previstes van exasperar a l'Església catòlica, als terratinents^[12] i bona part dels militars mentre, a l'altre extrem, els anarquistes les van considerar insuficients. Les mostres de rebuig a la República són constants: l'estiu de 1932 el general José Sanjurjo va protagonitzar un cop d'estat militar conegut com *la Sanjurjada*, l'any 1933 es van viure insurreccions obreres i grans vagues camperoles, i finalment els fets de Casas Viejas van provocar la dimissió de Manuel Azaña i la convocatòria d'eleccions el novembre de 1933, guanyades pel centre-dreta del Partit Republicà Radical, encapçalat per Alejandro Lerroux.

Durant la segona legislatura, el nou president Lerroux, amb el suport parlamentari de la Confederació Espanyola de Dretes Autònomes de José María Gil-Robles y Quiñones va intentar anul·lar la legislació social aprovada, especialment la reforma agrària; es va enfrontar amb el govern de la Generalitat a causa de la Llei de contractes de conreu aprovada pel Parlament català; va amnistiar els implicats en *la Sanjurjada* i va establir una assignació econòmica per al culte religiós i el clergat. Aquesta política conservadora va fer esclatar vagues generals a València i Saragossa, conflictes als carrers de Madrid i de Barcelona, i sobretot la revolució d'Astúries de 1934 i els fets del sis d'octubre, on el president Lluís Companys i Jover va declarar l'Estat Català en la República Federal Espanyola com a

resposta del govern de la Generalitat de Catalunya contra la involució conservadora del règim republicà. La tensió social i política va obligar a Lerroux a convocar eleccions el febrer de 1936.

El Partit Socialista (PSOE), la Izquierda Republicana de Manuel Azaña, la Unió Republicana de Diego Martínez Barrio, el Partit Comunista d'Espanya (PCE) i els nacionalistes gallecs (ORGA) i catalans (ERC) es van presentar a les eleccions com a Front Popular. Els nacionalistes del país basc oficialment no formaven part del Front, però hi simpatitzaven. El sindicat anarquista Confederació Nacional del Treball (CNT), va trencar el seu apoliticisme per demanar el vot pel Front Popular, que finalment guanyà a unes dretes desunides. A Catalunya les dretes organitzades en el Front Català d'Ordre obtingueren un resultat decebedor^{[13][14]} enfront el Front d'Esquerres.

El PSOE es va negar a participar en el nou govern, i mentre el seu líder Francisco Largo Caballero, aclamat com el *Lenin espanyol*, excitava les multituds a la transformació revolucionària de la societat, els socialistes moderats, com Indalecio Prieto ho condemnaven. Sense els socialistes, el president del govern va ser Manuel Azaña, un liberal partidari de la reforma gradual i del procés democràtic, odiat intensament per part de la dreta espanyola, que recordava el seu pas pel govern d'Azaña, qui havia retallat el pressupost de l'exèrcit i havia tancat l'acadèmia militar quan era ministre de guerra (1931) guanyant-se el desafecte dels generals espanyols. A la dreta, el monàrquic José Calvo Sotelo va reemplaçar a José

amb el consentiment del monarca Alfons XIII. La restauració borbònica va facilitar el compromís entre els grups dirigents i no hi ha cap *pronunciamento* entre 1886 i 1923 però els dirigents militars estaran temptats a realitzar una intervenció ràpida de l'aparell repressiu si allò polític no respon a allò desitjat; com ho va ser la intervenció militar en la revolució d'Astúries de 1934.

La temptació revolucionària

Imatge de la capçalera del diari anarquista Solidaridad Obrera, del 4 de novembre de 1910, on es pot veure uns obrers que fan palanca per tombar el capitalisme.

Si existeix un imaginari d'una intervenció militar ràpida i efectiva, també existeix un imaginari de la revolució que va arrencar amb la crema de convents, els primers ja l'any 1835. Joan García Oliver, militant de la branca revolucionària de la CNT (Los Solidarios), futur ministre de justícia dels governs de la Guerra Civil espanyola, farà servir el concepte de *gimnàstica revolucionària* (accions col·lectives d'entrenament fins al cop revolucionari decisiu). Idees

María Gil-Robles com a portaveu de la CEDA al parlament.

El 12 de juliol de 1936, José Castillo, membre del Partit Socialista i oficial de la Guàrdia d'Assalt va ser assassinat a prop de Madrid. En revenja, l'endemà, el líder de l'oposició conservadora, José Calvo Sotelo, va ser assassinat per una unitat de la Guàrdia d'Assalt. Aquests assassinats foren els catalitzadors de la guerra civil.

possibles (com ho demostra el triomf a Barcelona el dies decisius de juliol del 36), però perilloses: la idea d'una combativitat espontània capaç de vèncer un exèrcit professional ajudat per forces internacionals, i a la vegada realitzar una revolució social contra resistències previsible, era com a mínim agosarada ^[7].

L'aixecament militar i l'esclat de la guerra

El *Movimiento* parteix de Marroc el dia 17 de juliol de 1936. En la revolta van col·laborar alguns diputats de la CEDA, com Ramón Serrano Suñer o el conde de Mayalde, i, tot i que Gil Robles, el seu principal dirigent, no va ser consultat pels dirigents de la revolta, hi va prestar ajut econòmic amb els fons del partit. En cap moment els conspiradors van pensar en la possibilitat d'una guerra civil: es preveia una actuació molt violenta i decidida per aconseguir ràpidament el triomf a Madrid, capital de la República, i l'establiment d'un règim dictatorial militar que ni calia que fos permanent ni havia de conduir inevitablement a una monarquia. ^[15]

El pronunciament militar imaginat per Mola havia fracassat car l'exèrcit no va adoptar una actitud unànime al seu favor. Tanmateix els generals revoltats van desenvolupar un paper més decisiu que els partidaris del govern republicà i l'oficialitat jove va figurar al bàndol revoltat en la seva immensa majoria; fets que expliquen una major eficàcia bèl·lica a la fase inicial de la guerra civil. ^[16] El que havia de ser un cop d'estat militar per enderrocar el govern es va convertir en una guerra oberta que va dividir l'Estat en dues meitats. S'iniciava una guerra de classe burgesa contra classe obrera, una guerra religiosa (en contra d'una Església que havia donat suport als sectors més benestants de la societat), una guerra militar (una part de l'exèrcit ha traït la voluntat popular expressada a les urnes) i una guerra civil i fratricida entre diverses faccions ideològiques. ^[17]

El fracàs del cop d'Estat

Entre els dies 17 i 20 de juliol de 1936 es va produir la insurrecció militar (la fase de *pronunciamiento*) que va iniciar la guerra civil més cruenta de la història contemporània d'Espanya. La insurrecció militar del 17 al Marroc es va estendre per la majoria de les guarnicions militars. Manuel Goded Llopis va prendre el poder a les illes Balears, el general Francisco Franco de les Canàries, Queipo de Llano de Sevilla, Andrés Saliquet de Valladolid i Emilio Mola, principal planificador de la revolta, de Pamplona.

El dia 19 de juliol, Franco va volar al Marroc per prendre el control l'Exèrcit colonial d'Àfrica. El general monàrquic José Sanjurjo, figura visible de la rebel·lió, va morir en un accident d'avió el 20 de juliol. La revolta, pensada per ser un cop d'estat ràpid, va fracassar a moltes ciutats. El resultat de la conspiració va variar segons diversos motius: la preparació del cop d'estat, l'ambient polític de la zona, la unitat o divisió dels militars i de les forces d'ordre públic, el grau de decisió de les autoritats o dels insurrectes i, fins i tot, la proximitat d'una gran capital que va influir en la posició de la regió. A Navarra, on el general Mola va assumir el comandament, i a Castella, regions catòliques i conservadores, els sollevats van aconseguir la victòria amb molta facilitat. A Aragó la revolta va guanyar a les capitals de província gràcies a la postura del general Miguel Cabanellas Ferrer. Situació semblant es va viure a Astúries, on Oviedo va restar en mans del coronel revoltat Aranda, mentre la resta va estar dominada de manera clara per l'esquerra proletària que havia conservat part del seu armament des de 1934. A Galícia va triomfar la revolta pel caràcter conservador de les classes dominants i la societat rural que hi predominava.

La situació a Andalusia va ser oposada car l'ambient va ser marcadament d'esquerres. La victòria del general Queipo de Llano a Sevilla va ser una sorpresa, producte de la seva audàcia, ^[18] però la seva situació inicial va ser molt precària, igual que altres capitals d'Andalusia oriental -Cadis, Huelva, Còrdova i Granada ja que els barris obrers van oferir molta resistència a les guarnicions militars que no van desaparèixer fins que arribà el suport de l'exèrcit d'Àfrica. Situació molt semblant va succeir a Extremadura, on la ciutat de Càceres es va revoltar.

A les dues ciutats més importants la revolta va fracassar. A Barcelona, els anarquistes amb la Guàrdia Civil i la Guàrdia d'Assalt, van derrotar els rebels i el general Goded, que havia arribat de les illes Balears, va ser capturat i empresonat al

vaixell-presó Uruguay fins que un jutjat militar el va condemnar a mort al castell de Montjuïc, el dia 12 d'agost. La sort de Barcelona va decidir la de Catalunya. A Madrid la conspiració va estar força desorganitzada i els insurrectes es van quedar als seus quarters, i finalment van quedar bloquejats per les forces fidels a la República i les milícies populars.

Altres regions van dubtar fins al final. Al País Basc, Àlaba va estar a favor de la revolta mentre Biscaia i Guipúscoa van estar-hi en contra gràcies a la postura dels nacionalistes bascos davant la promesa governamental de la imminent concessió de l'estatut autonòmic i l'actitud dels demòcrates cristians. A les illes Balears es van revoltar a Mallorca i Eivissa, però no Menorca, de tradició més progressista. Al País Valencià, la situació es va decantar al final d'aquell mes a favor de la República. A la fi van quedar nuclis de resistència insurrectes -com l'Alcàsser de la ciutat de Toledo- que van mantenir la resistència durant diversos mesos.

Fotografia de Gerda Taro al principi de la guerra: un nen amb el vestit de la FAI al costat del que sembla una barricada. La República no només tenia el suport dels anarquistes, també tingué el de les forces nacionalistes basques i catalanes, els socialistes, els comunistes, i alguns sectors liberals. Els suports republicans provenien sobretot dels treballadors urbans, de la majoria dels camperols i de bona part de la classe mitjana il·lustrada, especialment els propietaris dels petits comerços. En canvi, al bàndol insurrecte (que no proposava reinstaurar la monarquia, i per tant no pot denominar-se "monàrquic" en contraposició a "republicà") incloïa els carlins, els monàrquics, els nacionalistes espanyols, els feixistes de la Falange, molts catòlics, la majoria dels conservadors i liberals monàrquics, la majoria del clergat catòlic, la majoria dels grans terratinents, i els grans empresaris.

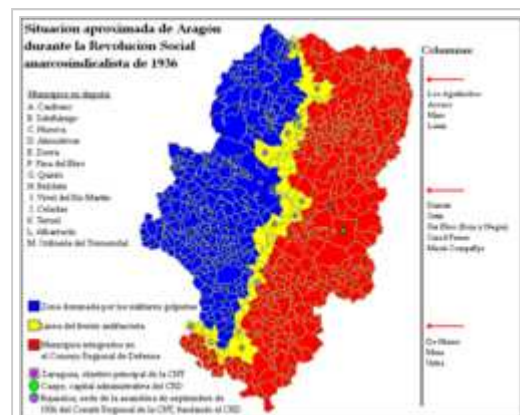
El balanç territorial dels primers dies no podia ser considerat positiu per ningú: l'Estat havia quedat dividit en dues meitats. La raó principal de l'esclat de la guerra civil va ser que el *pronunciamento* imaginat pel general Mola havia fracassat: gairebé la meitat de l'oficialitat va quedar al costat del govern (tanmateix només una petita fracció va actuar a favor de la República; la resta va ser eliminada o empresonada). Però, en realitat, la primera força que podia modificar les bases obtingudes pel *pronunciamento* és l'exèrcit de Marroc (l'exèrcit professional). Fins i tot l'assalt dels carlins de Navarra contra Irun haurà d'esperar, per triomfar, un reforç de la Legió. El gran problema és el transport d'aquestes forces d'intervenció del Marroc a la Península.^[20] En aquest punt, l'ajuda estrangera serà fonamental.

El fracàs del cop d'estat militar a moltes ciutats espanyoles va comportar transformacions importants en el poder polític ja que aquest va anar a raure al moviment popular -especialment del moviment anarco-sindicalista- que havia contribuït, amb les forces públiques lleials a la República, a la derrota dels rebels.

L'ensulsiada política que van patir les institucions republicanes -el govern republicà i la Generalitat de Catalunya- van significar la pràctica desaparició de l'exèrcit, que va ser definitiva quan el govern de la República va donar l'ordre de llicenciament dels soldats. L'exèrcit regular republicà va ser substituït per milícies confederals o l'exèrcit popular, molt entusiastes políticament, però poc eficients des d'un punt de vista militar.^[21]

El triomf republicà i la violència revolucionària a Catalunya

Els conspiradors confiaven en el triomf de la revolta a Catalunya gràcies a l'adhesió a la seva causa dels diversos regiments establerts a la ciutat de Barcelona. Comptaven amb la complicitat dels oficials de la Unión Militar Española (UME), fortament espanyolistes i enemics dels sentiments catalanistes i d'esquerres predominants al govern de la Generalitat en aquell moment.^[19]

L'ofensiva dels micilians catalans a l'Aragó l'estiu de 1936 va aconseguir èxits parcials, com ara l'ocupació de ciutats properes a les tres capitals aragoneses – Bujaraloz, Pina, Casp o Alcanyís-, però no va assolir cap dels objectius previstos. Saragossa, l'objectiu inicial de la columna Durruti –que atacava pel centre- no arribà a ser atacada, per por dels milicians de quedar aïllats. Osca, assetjada pels milicians, va romandre també a les mans dels militars insurrectes. En qualsevol cas el mes de setembre es va constituir el Consell Regional de Defensa d'Aragó, experiència de comunisme llibertari.

El pla era fer convergir els diferents destacaments militars revoltats pels seus oficials a la Plaça de Catalunya i anar a controlar a continuació la Comissaria General d'Ordre Públic, el palau de la Generalitat i la Capitania General. Per tal de posar-se al capdavant del cop a Barcelona, es comptava amb el general Goded, revoltat a Mallorca i que es va traslladar a Barcelona amb hidroavió. Goded, un cop arribat, amb l'ajut dels sots-oficials revoltats féu detenir el general Llano de la Encomienda i es féu càrrec de Capitania General.^[19]

Tanmateix, els militars insurrectes foren derrotats als carrers de Barcelona per l'acció poc coordinada, però efectiva, de les organitzacions obreres, així com per la lleialtat del cos de Guàrdies d'Assalt i, especialment de la Guàrdia Civil a les ordres del seu general José Aranguren Roldán. Com a conseqüència de la derrota, la tarda del dia 19, les forces combinades de la Guàrdia d'Assalt, de la Guàrdia Civil i de les organitzacions obreres, després d'una dura lluita al llarg d'una hora, doblegà la resistència dels revoltats a Capitania i en detingué el general Goded i els seus subalterns, els quals foren empresonats al vaixell-presó Uruguay.

Un cop derrotats els militars revoltats, la ciutat restà en un estat manifest d'eufòria revolucionària que es manifestava per la presència als carrers de les forces obreres armades i un predomini cada vegada més clar del sindicat que més havia arriscat en la lluita contra els insurrectes: la CNT-FAI.

Transformacions revolucionàries a la rereguarda republicana. La revolució anarquista del 19 de juliol a Barcelona

Les organitzacions obreres de signe anarquista assaltaren la caserna de Sant Andreu de Palomar el matí del dia 20 de juliol on aconseguiren gran quantitat d'armes i material de guerra. Les armes i la determinació a l'hora d'enfrontar-se als militars insurrectes feren de la CNT-FAI l'autèntica força del poder en la Barcelona de l'endemà del cop d'Estat. El mateix 20 de juliol a la tarda, Joan García Oliver i Buenaventura Durruti, entre d'altres dirigents anarquistes, es presentaren armats al despatx del president Companys, el qual, en un intent controvertit de mantenir la legalitat democràtica, acceptà la creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, que havia de ser l'autèntic òrgan de poder a Catalunya fins a la seva dissolució el mes de setembre.

Paral·lelament a l'eclosió de personalitats dins l'anarcosindicalisme que eren partidaris de col·laborar amb les autoritats republicanes en la victòria sobre els militars revoltats i la necessitat del manteniment de l'ordre i la legalitat (Joan Peiró, Joan García Oliver, Diego Abad de Santillán), van aparèixer altres dirigents -majoritàriament de la FAI- que proclamaren la revolució i toleraren o promogueren l'aparició de les Patrulles de control de la CNT-FAI o d'incontrolats que sembraren el terror per tot el país (Manuel Escorza del Val o Dionís Eroles i Batlló).

El procés revolucionari que va esclatar a la zona republicana va fragmentar el poder polític. A cada regió es van constituir juntes que administraven el poder sense tenir en compte la resta de l'Estat. La revolució també va tenir conseqüències de caràcter militar car no va existir un comandament unificat amb capacitat de planificar una acció bèl·lica, mentre que les unitats regulars van patir un procés de descomposició que les va convertir en inservibles. Les milícies populars, que van voler substituir les unitats militars, van resultar ineficients i indisciplinades.^[22] Un darrer aspecte del procés

Fotografia realitzada abans de l'atac a la caserna de les Drassanes, Barcelona. Francisco Ascaso és a l'esquerra.

La revolució anarquista del 19 de juliol

Més enllà del fracàs de la revolta militar, la jornada del 19 de juliol va tenir una gran transcendència per a la història posterior, ja que el poder polític va anar a raure al carrer, a les mans del moviment popular, especialment dels anarquistes, que havien contribuït a la derrota de l'exèrcit. A Barcelona. l'assalt a les

revolucionari -que va despertar passions entre les observadors forans- va ser la qüestió social i econòmica: els anarquistes, però també els comunistes i els socialistes, van posar en marxa una co-lectivització de la propietat, intensa al camp d'Andalusia i d'Aragó i a la indústria catalana. A Barcelona es van expropiar tres quartes parts de les indústries, però en canvi només un terç a Madrid. ^[22]

casernes de la Maestrança i de Sant Andreu els hi va donar un important arsenal bèl·lic que els va donar l'hegemonia, en detriment de les altres forces polítiques i de la Generalitat.

El Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya

Francisco Ascaso, Buenaventura Durruti i Gregorio Jover Cortés als anys 30.

Companys proposà als dirigents anarcosindicalistes la creació d'un nou organisme, integrat per representants de totes les forces polítiques esquerranes i sindicals, que s'encarregués de fer front a l'amenaça feixista. Aquest organisme s'havia d'anomenar Comitè Central de Milícies Antifeixistes. El primer objectiu que es plantejava Companys era reorganitzar les forces armades a través d'aquest nou organisme, i donava aquesta finalitat al Comitè de Milícies, que proposava a totes les forces polítiques i sindicals tot esperant que els anarquistes, essencialment homes combatius, s'hi integrarien i es desentendrien de les qüestions polítiques. ^[23] *Els dirigents van acceptar a condició que l'esmentat Comitè fos l'òrgan superior de Catalunya en els àmbits de política, economia i exèrcit. A partir de la seva creació, el dia 21 de juliol, el Comitè va donar resposta a la nova correlació de forces sorgida després de l'esclafament de l'alçament militar a Catalunya. El Comitè va aplegar representants de les organitzacions sindicals i els partits del Front Popular, tot i que el predomini era netament anarcosindicalista sota les figures de Joan García Oliver, Buenaventura Durruti i Diego Abad de Santillán, que també imposaren un Consell Suprem de l'Economia a Catalunya per a dirigir el decret de col·lectivitzacions a fàbriques i empreses. Joan García Oliver va esdevenir, a la pràctica, el cap del Comitè.*

Milicianes al principi de la guerra. Al bàndol del Front Popular el poder va passar del govern a les milícies antifeixistes.

Figuraren en el primer comitè central tres dirigents de la CNT (Buenaventura Durruti, José Asens i Joan García Oliver), dos de la FAI (Diego Abad de Santillán i Aurelio Fernández), tres de l'UGT (José del Barrio, Salvador González i Antonio López), un del PSUC (Josep Miret i Musté), dos del POUM (Josep Rovira i Canals i Julián Gorkin), tres d'ERC (Artemi Aiguader i Miró, Jaume Miravittles i Navarra i Joan Pons), un de la Unió de Rabassaires (Josep Torrents i Rossell), un d'Acció Catalana Republicana (Tomàs Fàbregues) i Lluís Prunés i dos militars (Vicenç Guarner i Josep Guarner), com a assessors de la Generalitat. ^[24]

L'entrada de la CNT-FAI al govern de la Generalitat de Catalunya

El

conseller primer del Govern de la Generalitat Joan Casanovas dimitia el 25 de setembre en haver fracassat en l'intent de recuperar les competències que el Comitè Central de Milícies

Antifeixistes havia arrabassat al Govern i poder restablir a continuació l'ordre en mig de la situació caòtica que el país vivia. El nou conseller primer Josep Tarradellas nomenava el 26 de setembre el nou govern, en el qual s'hi integraven quatre consellers procedents de partits o sindicats revolucionaris: Andreu Nin (POUM) de Justícia, Joan Porqueres i Fàbregas (CNT) d'Economia, Josep Juan i Domènech (CNT) de Proveïments i Antonio García Birlán (FAI) de Sanitat i Assistència Social. El nou organisme ni tant sols se'n va poder dir *Govern de la Generalitat*, sinó "Consejo de la

Generalidad", per imperatiu de la FAI.

La primera decisió del nou organisme fou la supressió del Comitè Central de Milícies Antifeixistes, que ja no els feia falta a les organitzacions anarquistes, doncs els seus representants ja constituïen l'òrgan de govern en una proporció molt semblant a la del Comitè. No se suprimiren, però, les sinistres Patrulles de Control i al conseller de Seguretat Interior, Artemi Aiguader (ERC), li fou imposat com a cap de Serveis de la Comissaria General d'Ordre Públic, Dionís Eroles i Batlló, membre de la FAI i antic pistoler d'aquesta organització. Un grup dels seus agents, anomenats "els nanos de l'Eroles", desenvoluparen, de manera autònoma, sagnants activitats de repressió.^[25]

Violència i repressió a la rereguarda republicana

Des de l'endemà mateix de la victòria popular sobre els militars revoltats, victòria aconseguida als carrers de Barcelona, a la majoria de pobles de Catalunya van començar a produir-se assassinats d'eclesiàstics i de persones que tenien alguna mena de vinculació -sovint remota- amb l'Església, partits de dreta o simplement fossin acabalats, a càrrec de les Patrulles de control o de simples incontrolats. La situació es va allargar durant nous mesos i mig i no es va aturar del tot fins que els Fets de Maig van tornar la societat a la legalitat republicana.^[25] Malgrat la instrumentació per part del règim franquista de les víctimes de la repressió revolucionària a la rereguarda republicana i de les exagerades valoracions que hi va projectar, els darrers estudis han estimat en

8.148 persones el número d'assassinats produïts a Catalunya durant aquest període. D'aquests, més de 2.000 foren eclesiàstics, dels quals uns 1.190 eren capellans, uns 795 religiosos regulars i 50 monges.^[26]

Segons fonts de la Generalitat de Catalunya^[27], la xifra total de víctimes entre juliol del 1936 i febrer del 1939 van ser de 8.352, mentre que només entre juliol i setembre, el període més dur de la repressió el número de persones assassinades va ser de 4.682. Segons aquesta mateixa font, la pertinença d'aquestes persones era:

- Religiosos: 2.441
- Lliga Regionalista: 281
- Carlistes: 1.199
- CEDA: 213
- Falange: 108
- Renovación Española: 70
- Acción Ciudadana: 117
- Unión Patriótica: 36
- Sindicat Lliure: 110
- Federació de Joves Cristians^[28]: 73
- Altres: 34

El clima de terror que durant aquests mesos es va apoderar de bona part de la població es va complementar amb la destrucció d'un gran nombre d'esglésies i d'altres estructures religioses, així com de moltes obres d'art i d'imatgeria religiosa que van ser cremades o destruïdes gairebé impunement pels escamots, els quals adoptaven sovint la tàctica d'anar a assassinar o destruir les esglésies de pobles veïns, però no del propi.

Diversos historiadors consideren que aquesta sagnant repressió a la rereguarda republicana durant els primers mesos de guerra fou un element que contribuï especialment a "espantar" les democràcies occidentals i a que no decidissin ajudar obertament el règim republicà legítim.

Avantatges i desavantatges de cada camp

El govern republicà disposa de les reserves d'or del Banc d'Espanya per pagar importacions de béns essencials i armament. A la seva

Cartell del Sindicat Únic dels Transports de la CNT sobre la collectivització dels serveis públics urbans.

zona hi ha la majoria de les zones industrials i la major part dels recursos miners, però les àrees cerealístiques queden en zona *nacional*. Tanmateix, fins a la segona meitat de la guerra la relació global producció/aliments/població no arribarà a ser catastròfica pel camp republicà.^[30] En canvi, hi ha manca de primeres matèries i dificultats logístiques en el proveïment d'aliments a les grans ciutats, als nombrosos refugiats i a l'exèrcit; les grans empreses estrangeres, atemorides per les desamortitzacions, van tancar les fàbriques. A més, la franja cantàbrica estava desconnectada de la resta de la zona republicana i va ser conquerida per les tropes de Franco a mitjans de 1937. Les col·lectivitzacions (apropiació de les terres de conreu i de les fàbriques per part dels pagesos i dels obrers, organitzats en comitès) es van dur a terme d'una manera desigual: la indústria va ser col·lectivitzada a Catalunya, però no al País Basc, els camps van ser col·lectivitzats a Aragó i a Castella la Manxa, però no al País Valencià.

El *Movimiento*, al principi de la guerra, només domina àmplies regions cerealistes i ramaderes i algunes zones mineres, però la conquesta de Bilbao i de la cornisa cantàbrica li van proporcionar una indústria siderúrgica fonamental, a més de trobar grans facilitats en els fons econòmics internacionals: la Companyia Vacuum Oil Company Tànger, per exemple, es va negar a vendre als vaixells republicans, mentre la companyia americana Texas Oil Company va proveir benzina a crèdit a les tropes del general Franco fins a la fi de la guerra. Finalment, el paper financer de Joan March i Ordinas és, actualment, prou conegut.

Els efectius militars disponibles a l'inici de la guerra civil van ser molt igualats: a la zona republicana els efectius eren 46.188, zona nacional 44.026; unitats de la Guàrdia Civil: zona republicana 108, zona nacional 109; regiments de carabiners: zona republicana 54, zona nacional 55. A més cal afegir, en un costat, les milícies populars, i en l'altre les tropes marroquines i els voluntaris carlistes i falangistes. Els cossos d'oficials van quedar dividits al 50%.^[31] Més important és la situació qualitativa car els generals van desenvolupar un paper més decisiu en el bàndol dels *nacionals* i l'oficialitat jove va figurar en la seva immensa majoria; factors que expliquen la major eficàcia bèl·lica dels insurrectes a l'etapa inicial de la guerra,^[32] mentre la República té problemes per organitzar un exèrcit: d'un 16.000 espanyols amb el grau d'oficials, el govern només pot emprar entre 2.000 i 3.000. En relació a l'armament, el repartiment inicial no era desfavorable a la República, però soldats improvisats, comandaments inexperts o sospitosos, material antic, marina sense oficials, aviació fidel però mal equipada no pot considerar-se una força de combat.^[33]

Internacionalment els dos camps no estan igualats. En principi, les democràcies europees amb Gran Bretanya al capdavant, es proclamaren neutrals; a la pràctica els seus diplomàtics a Espanya donaren suport al bàndol *nacional* ja que, al seu entendre, el bàndol republicà era controlat per comunistes, anarquistes i socialistes revolucionaris. Per tant, van congelar tots els béns espanyols, afectant principalment les seves reserves d'or a la Gran Bretanya. De manera semblant, l'embargament d'armes anglofrancès colpia desproporcionadament als republicans. En el fons ni la Gran Bretanya ni França no van intervenir significativament. La Gran Bretanya proveïa de menjar i medicaments a la República, però dissuadia activament al govern francès de Léon Blum de proveir d'armes a l'exèrcit republicà.

El 25 de juliol, membres del partit Nazi de Tetuan, emissaris del general Franco, s'entrevisten amb Hitler, qui posa en marxa immediatament una *pont aeri* per a les tropes del Marroc i promet

Foto dels arxius federals alemanys amb el títol *Espanya, avió de la legió Còndor* i la descripció *les tropes feixistes d'intervenció alemanyes donen suport al cop d'estat de Franco 1936-1939 contra la República democràtica espanyola*.

La Legió Còndor, a les ordres del comandament franquista amb autonomia tècnica i tàctica, estava formada per 80 a 150 aparells, segons els moments i 4.000 homes al seu servei, assegurant la formació de milers d'aviadors. Hugo Sperrle i Wolfram von Richthofen seran els seus caps.^[29]

Les Brigades Internacionals

Voluntaris poloneses jurant fidelitat a la República.

Els combatents voluntaris internacionals van incorporar-se a les milícies durant els mesos de juliol i agost del 1936. A partir del mes de setembre

ajuda ràpida. En conseqüència, els feixismes europeus -l'Alemanya nazi d'Adolf Hitler, però també la Itàlia de Benito Mussolini- violaven l'embargament i envien tropes -«Corpo Truppe Volontarie» i Legió Còndor-, avions i armes per donar suport als militars revoltats. La contribució italiana va ser d'uns 60.000 efectius en el moment culminant de la guerra. El 27 de juliol de 1936 el primer esquadró d'avions italians arriba a l'Espanya insurrecte. Alemanya utilitzarà la guerra com a zona de proves del seu modern armament pesat i aviació, com ho va ser del caça Messerschmitt Me-109 i del bombarder Junkers Ju 52.

A causa de l'embargament d'armes angleses i franceses, el govern de la República només pogué adquirir armes a la Unió Soviètica. Van comprar armes, avions (caces Polikarpov I-15 i I-16), 900 tancs, 1.500 peces d'artilleria, 300 cotxes blindats, centenars de milers de petit armament, i 30.000 tones de munició, una part de la qual era defectuosa. Per pagar aquests armaments els republicans van emprar la major part de les reserves d'or. La Unió Soviètica també va enviar uns 2.000 militars al bàndol republicà, principalment tripulació de tancs i pilots, que participaren de manera activa en el combat. Tanmateix, Stalin va reprimir aquells elements republicans que eren hostils a la Unió Soviètica (p. ex. l'antiestalinista POUM), i també va esforçar-se conscientment per limitar la implicació soviètica en un intent de romandre en bones relacions diplomàtiques amb França i Gran Bretanya. Mèxic també va ajudar als republicans proporcionant rifles i menjar durant la guerra.

Milers de voluntaris internacionals van participar en la guerra, la majoria d'ells en el costat republicà i integrats a les Brigades Internacionals organitzades pel Komintern. Es calcula que prop de 60.000 homes i dones col·laboraren amb les Brigades Internacionals, incloent-hi els combatents que constituïren 7 Brigades fins a la seva retirada a finals del 1938. Altres voluntaris van lluitar com a membres de les milícies de la CNT i el POUM, però també hi va haver voluntaris -pocs i menys organitzats- que van lluitar amb els *nacionals*, com els irlandesos Blueshirts comandats per Eoin O'Duffy.

de 1936, la Internacional Comunista va prendre la decisió de crear una unitat independent de l'exèrcit republicà nodrida amb els voluntaris internacionalistes que volien combatre el feixisme a Espanya. Malgrat el recels inicials, Francisco Largo Caballero va donar llum verda el 22 d'octubre de 1936 a la creació de les Brigades Internacionals, autònomes i amb comandament militar propi.

Al voltant de 50.000 brigadistes, no més de 20.000 al mateix temps van lluitar a la Guerra Civil. Aproximadament un terç va trobar la mort i un altre va resultar mal ferida. De la cinquantena de nacionalitats la majoria eren francesos, polonesos, italians, alemanys, nord-americans i britànics. A partir de la primavera de 1937 nombrosos espanyols van començar a formar part de les Brigades per les nombroses baixes car eren emprats com a punta de llança en les ofensives i la disminució de nous voluntaris. La darrera intervenció en combat va ser a la batalla de l'Ebre on van ser els primers de travessar el riu pel cap de pont de Vinebre i en la maniobra de distracció realitzada entre Tortosa i Amposta.

Poc després de la derrota en la batalla de l'Ebre, el president de Govern Juan Negrín va anunciar la retirada dels brigadistes. El 25 d'octubre es van acomiadar a prop del Monestir de Poblet i tres dies després tingué lloc l'acomiadament popular a Barcelona. En el moment de la seva disolució restaven uns 12.673 combatents.^{[34][35]}

Avió Polikarpov I-15. El govern republicà va comprar una xifra considerable de material a la URSS: 800 avions, 1.000 tancs, 30.000 ametralladores. També va desplaçar 2.064^[36] tècnics .

Bandera de les Brigades Internacionals. Des de juliol de 1936 nombroses persones de setanta nacionalitats van participar sota la influència de la Internacional Comunista.

Descàrrega d'ajuda militar soviètica al port d'Alacant. Fotografia anònima del 28 de desembre de 1936.

Escola de formació d'infanteria a Avila, zona franquista. Aquí són formats els futurs oficials de la infanteria per professors alemanys i espanyols en cursos de vuit setmanes com a oficials.

Evolució de la guerra

Vegeu també: Cronologia de la guerra civil espanyola

La fase inicial de la guerra es va caracteritzar en els dos bàndols en els esforços per definir la zona contralada per cadascú. Entre juliol i novembre de 1936 els límits entre les dues zones no van ser gaire exactes. La lluita va adoptar la forma d'enfrontaments entre agrupacions de forces. El combat entre «columnes» suposava la inexistència d'un front estable i és expressiu de la manca de forces d'uns i dels altres. Aquestes columnes van ser, per un costat, l'herència de la guerra colonial africana i, per l'altre, la forma d'actuar espontània de les milícies del Front Popular.

Juliol-octubre de 1936: «columnes» contra «milícies». Èxits ràpids de l'exèrcit colonial

Vegeu també: Batalla de Badajoz, massacre de Badajoz, setge a l'Alcàsser de Toledo, batalla de Madrid, i Brigades Internacionals

Qualsevol esperança d'un final ràpid de la guerra es va perdre el 21 de juliol, quan el bàndol *nacional* va capturar la principal base naval espanyola a Ferrol, que facilitava l'ajut dels estats feixistes europeus al general Franco. La superioritat inicial de les forces rebels en el terreny militar va ser manifesta: després de passar l'estret de Gibraltar, gràcies a la superioritat aèria aconseguida amb l'ajuda italiana i nazi, i a l'error de concentrar la flota republicana al mar cantàbric, el general Franco va poder ajudar de forma immediata a les capitals de província andaluses. ^[37]

Faccions a l'inici de la Guerra Civil Espanyola. En blau la zona nacional i en vermell la zona republicana. El color verd representa les conquestes ràpides de les columnes nacionals contra les milícies republicanes.

Entrada de l'exèrcit franquista durant la Guerra Civil a Guareña, Badajoz, 1936.

Fotografia de la massacre de Badajoz perpetrada pel bàndol franquista. En els primers dies de la guerra, més de 50.000 persones van ser assassinades o executades

Entre el 5 i el 14 d'agost, la columna motoritzada de la Legió i dels regulars moros, a les ordres del tinent coronel Juan Yagüe Blanco, es dirigeixen a Extremadura des d'Andalusia i acaben amb la resistència dispersa. Ocupen Zafra, Almendralejo i Mèrida. Badajoz és defensada per milícies populars i unitats leials. La batalla és molt violenta i acaba

Fotografia de la revista *Berliner Illustrierte Zeitung* número 35, 27 d'agost de 1936. Al peu de la fotografia esmenta la primera trobada entre els dos cabdills militars espanyols a Burgos. Abraçats, al centre de la imatge hi ha Francisco Franco,

convertint-se en una massacre. La victòria *nacional* assegurava la unió entre els exèrcits del nord (general Mola) i els del sud (general Franco). La carnisseria que es va cometre encara avui se'n discuteix la seva amplitud (de 2.000 a 4.000 executats), en cap cas el seu caràcter voluntàriament assassí.^[38]

En canvi, els èxits del Front Popular van ser menors i l'avanç de les milícies anarquistes cap a les capitals aragoneses va ser detingut ben aviat per la seva ineficiència.

Una altra expedició dirigida des de Barcelona a les Illes Balears va fracassar. L'expedició catalana, empresa el mes d'agost de 1936, tenia per objectiu la conquesta de les illes perquè, tret de Menorca, totes havien caigut en poder dels militars. L'expedició, comandada pel capità Alberto Bayo, era formada per 8.000 voluntaris, que després d'ocupar Cabrera, Formentera i Eivissa, van desembarcar a Mallorca. Però la indecisió dels primers dies, la manca d'ajut del govern de la República, alguns errors estratègics del capità Bayo, la ràpida resposta dels militars de l'illa i l'ajut italià als insurrectes, van obligar als expedicionaris catalans a reembarcar al començament de setembre. Aquest fet tindrà gran transcendència car Mallorca es convertirà en un immens portaavions des d'on els italians bombardejaran les ciutats catalanes.^[39]

La conquesta d'Irun per les columnes rebels va aïllar la zona nord de la frontera francesa. Al sud, l'ofensiva apunta cap a Madrid. Les forces *nacionals* aconseguen una victòria el 27 de setembre acabant amb el setge a l'Alcàsser de Toledo on una guarnició d'uns 800 guàrdies civils, oficials, falangistes, familiars de guàrdies i rehers, a les ordres del coronel Moscardó, havien aguantat tancades dins la fortalesa inexpugnable durant 70 dies, mentre els assaltants esperaven la seva rendició per esgotament. La incapacitat de prendre l'Alcàsser va significar una operació de prestigi. Dos dies després de trencar el setge, Franco es va proclamar «cap d'Estat» -deixant enrere la junta militar col·legiada, l'anomenada Junta de Defensa Nacional- i va unificar per la força als falangistes, als carlins i als monàrquics.

Octubre i novembre de 1936 El miracle de Madrid

El mes d'octubre, el general Franco inicia l'assalt a Madrid des de Toledo a 70 km. Les forces colonials compten amb vuit columnes, combinant l'acció amb la cavalleria de Mola i carros de combat alemanys. Madrid, plena de refugiats que plantejen un problema logístic d'abastament alimentari, és bombardejat durament i regularment mentre les milícies, sense experiència s'estructuren sota el comandament dels generals Miaja i Rojo. Les tropes franquistes arriben a Móstoles, Leganés i Getafe el 4 de novembre. En aquest context de tensió es van produir les matances de Paracuellos on milers de militars, falangistes, militants de dretes i religiosos són assassinats. La ciutat és assaltada pel sud i per l'oest. El 6 de novembre el govern va fugir fora de la zona de combat, a València. L'atac dels nacionals contra la capital va ser rebutjat en una ferotge batalla entre els dies 8 i 23 de novembre gràcies a l'arribada de 3.000 membres de les Brigades Internacionals, els primers avions «Mosques» soviètics, i el suport de tanquistes experimentats.^[40] Madrid es convertia en el símbol mundial de la lluita *contra el feixisme*. El 23 de novembre Franco renuncia a la conquesta ràpida de Madrid i decideix allargar la guerra guanyant-la per esgotament del bàndol republicà.

El 18 de novembre, Alemanya i Itàlia van reconèixer oficialment el règim de Franco,^[41] i el 23 de desembre, van arribar a Cadis els primers "voluntaris" italians per lluitar al costat dels franquistes.^[42]

A principis de 1937 el general Franco podia disposar de mig milió d'homes, potser el doble dels que podien disposar els republicans.^[43]

Gener-març de 1937: Madrid continua sent l'objectiu

Vegeu també: Batalla de la carretera de la Corunya, Corpo Truppe Volontarie, Batalla del Jarama, Batalla de Guadalajara, i batalla de Màlaga

Madrid segueix sent l'objectiu franquista. Franco va ordenar bombardejar Madrid des de l'aire i va organitzar tres grans

comandant de les tropes del Sud, i Emilio Mola, comandant de les tropes del Nord.

Fotografia de la senyera a Eivissa

Fotografia d'un niu de metralladores a la carretera, batalla per Madrid. Foto de H.G. von Studnitz dels arxius del govern federal alemany. Sota el títol "Espanya, batalla al voltant de Guadalajara" es descriu la batalla de Guadalajara, quan a inicis de març va iniciar-se la gran ofensiva de les tropes *nacionals* al voltant de la carretera Madrid-Saragossa (Carretera d'Aragó). Les lluites extraordinàriament dures van agafar una evolució canviant; la fortuna de la guerra que, inicialment, s'inclinava del costat dels *nacionals* es va dirigir més tard a l'exèrcit republicà. El fred, la tempesta de calamarsa, el terra remollit i els vents forts van demostrar-se sovint com a adversaris pitjors que el foc hostil. Els soldats de les primeres dues divisions voluntàries van ser durant cinc dies en el fang i la brutícia, sense menjar calent. Per primera vegada en la Guerra Civil espanyola s'introduïen unitats motoritzades.

ofensives consecutives per encerclar Madrid: la primera, el mes de gener de 1937, la batalla de la carretera de la Corunya va ser molt costosa en vides humanes i va establir el front; la Batalla del Jarama, el gener i febrer de 1937, no va ser decisiva; i la Batalla de Guadalajara, al març, va acabar amb una desbandada del «Corpo Truppe Volontarie», el cos de *voluntaris* feixistes italians.^[44] La victòria republicana en la defensa de Madrid va tenir un efecte moral. Per primera vegada les tropes del Front Popular van aturar els seus adversaris. En els tres casos les tropes franquistes no havien aconseguit els seus objectius malgrat avançar respecte a les posicions inicials.

Màlaga havia quedat des de juliol en territori republicà, però dominada per les serres andaluses que posseïen les tropes de Queipo. Una operació combinada d'aquestes tropes amb la columna italiana del general Mario Roatta va pendre la ciutat de Màlaga (el 3-10 de febrer). La caiguda de la ciutat va afectar durament al camp republicà.

Abril a octubre de 1937: Caiguda del país Basc i Astúries

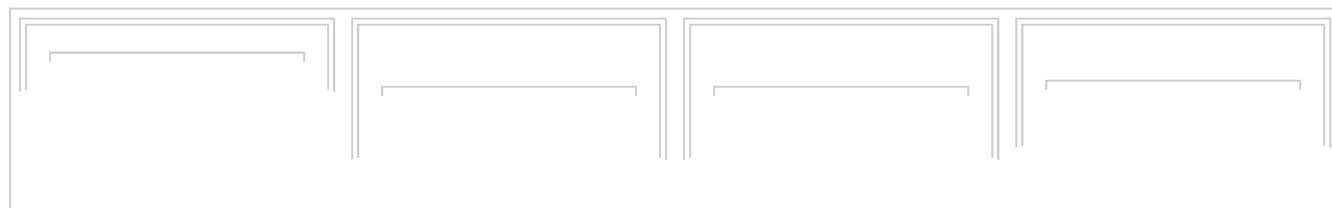
Vegeu també: batalla de Bilbao, bombardeig de Guernica, Batalla de Brunete, batalla de Belchite, i Cinturó de Ferro de Bilbao

La renúncia momentània a la conquesta de Madrid va significar que els generals rebels viessin cap al nord. Els dos elements de resistència tenien un valor simbòlic: Astúries com nucli revolucionari, i el País Basc per la seva afirmació nacional.^[45] Militarment, es van emprendre l'atac per l'est, i es va confiar als carlins, amb l'ajut d'una divisió italiana i la Legió Còndor aèria. La novetat va ser la preparació de les operacions mitjançant bombardejos aèris massius; dos petites ciutats Durango i Guernica al País Basc van ser destruïdes. El 26 d'abril els avions alemanys bombardejen Guernica. Va ser la primera ciutat europea destruïda per aviació militar; dos dies més tard, les tropes de Franco entren a la ciutat. Bilbao cau el 19 de juny.

Després vingué Santander que va resultar un passeig militar amb el suport de les mòbils tropes italianes que, pràcticament, no van trobar resistència organitzada. En canvi la fi d'Astúries va ser dramàtica car els elements més decidits de la resistència es van trobar rodejats en un petit territori privats de reforços de material. A partir del 10 d'octubre la situació és desesperada. Gijón és ocupada el 21 d'octubre. A finals d'octubre ja no hi ha front del nord. La zona *nacional* guanyava una rica zona minera i industrial.

El govern republicà, per evitar la caiguda del front nord, va contraatacar per atraure les tropes franquistes en un altre front. Durant l'estiu de 1937 el Front Popular va llançar tres ofensives per distreure a les tropes de Franco: el juny van fer un moviment per recobrar Segòvia, obligant a Franco a traslladar tropes fora del front de Madrid; el juliol el govern republicà llançava una forta contraofensiva a l'àrea de Madrid, als voltants de la població de Brunete, que els *nacionals* van refusar amb dificultat i a l'agost la batalla de Belchite engegada pels republicans per conquerir Saragossa no va tenir èxit i tampoc va aconseguir aturar l'atac contra Astúries. Franco, en canvi, demostrava una major capacitat logística per traslladar les seves tropes d'un front a un altre.

Mentrestant, el general Mola, el segon en el comandament després d'en Franco, moria el 3 de juny en un suposat accident d'aviació; el 28 d'agost, el Vaticà reconeixia Franco (possiblement sota pressió de Mussolini), i a les acaballes de novembre, amb els *nacionals* que s'acostaven a València, el govern es va tornar a desplaçar, ara a Barcelona.

Entrenament de milicianes l'any 1936. Fotografia de Gerda Taro. Durant la guerra civil aquesta imatge va ser molt habitual.

Soldats republicans a Navacerrada, any 1937. Fotografia de Gerda Taro.

Tanc del Front Popular T-26.

Batalla de Guadarrama. 1937. Fotografia dels arxius del govern alemany.

Caricatura de Francisco Franco, Mussolini i Hitler amb un infant malaltís que simbolitza el primer aniversari del cop d'estat militar contra la República espanyola. Caricatura amb la signatura il·legible.

Soldats republicans el juny de 1937. Fotografia de Gerda Taro.

"El campesino" dirigint les tropes republicanes mixtes de la CNT i comunistes, a Villanueva de la Cañada, 1937. Fotografia d'autor desconegut.

Fotografia del metge canadenc Norman Bethune realitzant una transfusió durant la Guerra Civil espanyola. La confrontació bèl·lica va servir per desenvolupar tècniques mèdiques innovadores.

1938. Ofensives i contraofensives ... fins la batalla de l'Ebre

En el context de la caiguda d'Astúries i quan s'anunciava una ofensiva franquista generalitzada sobre Guadalajara i Madrid, la República, per primer cop, es va avançar duent a terme la seva pròpia ofensiva contra Terol. La batalla de Terol va ser iniciada el dia 15 de desembre de 1937 i va agafar per sorpresa els defensors. El dia 21 eren derrotades les defenses exteriors, i l'endemà era presa pels republicans, a desgrat que el coronel Rey d'Harcourt, que comandava la «plaça», no es va rendir fins el dia 8 de gener de 1938. Immediatament, el general Franco decideix iniciar una contraofensiva de desgast amb una superioritat de material manifesta, que només es va aturar a causa de les fortes nevades caigudes sobre Terol la nit de cap d'any i de les temperatures extremes, que van arribar als 18°C sota zero. Represa la contraofensiva a mitjan de gener de 1938, i sotmeses les tropes republicanes a intensos bombardejos aeris i d'artilleria, els *nacionals* recuperaven la ciutat definitivament el 22 de febrer.^[46]

En blau la zona *nacional* i en vermell la zona republicana, novembre del 1938. Les victòries de les columnes *nacionals* sobre Aragó i Castelló van significar la partició de la República en dues zones

La batalla de Terol va deixar exhaust l'exèrcit republicà, mentre que Franco planteja una ofensiva al llarg de tot el front d'Aragó per poder arribar al mar Mediterrani i dividir en dos les zones controlades pel govern republicà. Amb aquesta fita va concentrar bona part de les seves tropes -uns 100.000 homes, prop d'un miler d'avions, 200 tancs i 150 peces d'artilleria- i el dia 9 de març iniciava l'atac generalitzat en tota la línia de front.^[47] L'efecte va ser fulminat: el 3 d'abril les tropes *nacionals* van ocupar la ciutat de Lleida i Gandesa. Al cop de pocs dies conquerien Balaguer, Tremp i Camarasa, ocupaven les centrals hidràuliques del Pirineu, i pel sud arribaven a la Mediterrània on ocupaven 60 quilòmetres de costa. L'ofensiva havia situat el front de guerra en els rius Segre i Ebre, havia deixat Catalunya aïllada de les zones sota control republicà i va permetre que Franco, el 5 d'abril de 1938, adoptés la seva primera acció simbòlica: publicar el decret pel qual es derogava l'Estatut d'Autonomia. A mitjan d'abril, Amposta va ser conquerida, mentre que el bloqueig marítim dels italians i els bombardejos sovintejaven.^[48] La rereguarda catalana va conèixer freqüents bombardejos de l'aviació italiana, com per exemple, el que va sofrir Barcelona, entre els dies 16 i 18 de març, que va causar un miler de morts, o el de Granollers, del dia 31 de maig que va ocasionar més de dos-cents morts.

Els bombardejos a la rereguarda republicana. Granollers, un cas paradigmàtic.

Un Savoia-Marchetti SM.81 durant un atac de bombardeig en la Guerra Civil espanyola. Foto G. Apostolo. Els cinc Savoia S-79 que van atacar Granollers havien sortit a les vuit del matí de l'aeroport de Son Sant Joan, a Mallorca. A l'illa, l'aviació feixista italiana hi havia concentrat entre trenta-vuit i quaranta-cinc avions, bàsicament bombarders Savoia S-79 i S-81, a més de caces Fiat CR-32.^[49]

Aquesta fotografia de Winifred Bates mostra la destrucció de la ciutat de Granollers després de l'atac per l'aviació italiana (inicialment es va atribuir l'atac a la Legió Còndor, les forces aèries alemanyes, per la brutalitat del bombardeig), el 31 de maig de 1938. Les bombes van caure damunt dels carrers i places del centre de Granollers. Seixanta bombes que van matar un mínim de 224 persones, la majoria de les quals eren dones, 124, i nens, 33. Centenars de granollerins van caure ferits. La capital vallesana no tenia defenses antiaèries i l'alarma de bombardeig no havia sonat. Aquestes dues circumstàncies, afegides al fet que Granollers no havia patit mai cap bombardeig expliquen el fet que les bombes italianes agafessin tothom desprevingut.^[50]

La primavera de 1938 la situació al bàndol republicà és de desmoralització per causa dels desastres militars, pels problemes de subsistència i per la reproducció dels conflictes polítics interns. En aquest context el doctor Negrín dona a conèixer els seus «tretze punts» per la victòria, i els comunistes insisteixen en la consigna de resistir. Mentre el president Azaña parla de «pau, pietat, perdó».^[51]

En aquest clima de tensions, el govern republicà va decidir llançar una ofensiva a l'Ebre per aturar l'avanç franquista cap a València, guanyar temps per reorganitzar l'exèrcit i reconnectar el seu territori. El general Rojo havia de ser l'estrateg de l'exèrcit republicà i, el dia 25 de juliol, sis divisions de l'exèrcit de l'Ebre creuen el riu per dotze punts diferents en el sector comprès entre Xerta i Faió, i agafaven per sorpresa l'enemic. Durant quatre mesos^[52] la batalla de l'Ebre es va plantejar com una batalla de desgast, amb combats front a front i bombardejos constants. La superioritat artillera i aèria franquista va obligar l'exèrcit republicà a replegar-se i a creuar de bell nou el riu, el 16 de novembre de 1938. Acabava la batalla que sentenciaria la guerra civil, amb almenys 90.000 baixes, 60.000 en el bàndol republicà i 30.000 en el franquista.^[53]

A nivell internacional, l'apaivagament francobritànic davant Hitler, amb l'acord de Munic que concedia Txecoslovàquia als nazis, de retruc destruïa els darrers vestigis d'esperança d'una aliança antifeixista amb les grans potències. La retirada de l'Ebre va determinar el resultat final de la guerra ja que, vuit dies abans de l'any nou, el general Franco va llançar forces massives per conquerir Catalunya.

Vegeu també: batalla de Terol, batalla de l'Ebre, i ocupació franquista de Catalunya

1939. Enfonsament de Catalunya i marxa cap a la capitulació

La derrota en la batalla de l'Ebre va deixar exhausta la rereguarda catalana. Catalunya havia perdut la capacitat de resistència car els avanços dels exèrcits franquistes van incrementar el nombre de refugiats (superaven gairebé el milió, la quarta part de la població catalana), i aquesta superpoblació agreujava encara més els problemes de subsistència, que van esdevenir irresolubles. La gana es va convertir en la preocupació cabdal dels catalans. A més, la producció industrial, des de l'ocupació franquista de les centrals hidràuliques del Pirineu, havia caigut en picat i, des del 1938, els bombardejos franquistes sobre la població civil, l'arribada del front de guerra al país i la mobilització general (les famoses quintes del biberó) havien militaritzar la societat fins a l'extenuació.^[54]

En aquest context, les tropes franquistes tenien el camí era gairebé lliure per iniciar l'ocupació militar de Catalunya. El 23 de desembre va cedir el front del Segre, el 15 de gener queia Tarragona, el 26 de gener Barcelona va ser ocupada sense resistència per les tropes del general Yagüe, i Girona ho va fer el 4 de febrer. El dia 10 les tropes franquistes arribaven a la frontera francesa. Mig milió de persones havien creuat la frontera francesa vers l'exili, una bona part ja no tornaria mai més en sentit invers.

La República només disposava ja de la zona central i veia com els problemes polítics s'agreujaven. El 28 de febrer el president de la República, Azaña, dimiteix. El dia abans, el 27 de febrer, els governs del Regne Unit i França havien reconegut el règim de Franco. La guerra civil va concloure amb un aixecament militar paral·lel a Madrid i a Cartagena, una nova guerra civil interna en el bàndol del Front Popular que va enfrontar als comunistes amb la resta dels que combatien per la causa republicana. El mes de març el coronel Casado, amb la col·laboració de sectors socialistes i anarquistes, destituïa el govern, creava un *Consejo Nacional de Defensa* i s'enfrontava militarment contra tropes comunistes. Durant la segona quinzena del mes de març el coronel Casado i el socialista Julián Besteiro van iniciar converses per negociar la fi de la guerra amb el general Franco. Aquest va exigir la rendició sense condicions.

El 28 de març Madrid es rendeix sense disparar ni un sol tret. Dies després ho fan València, Alacant, Múrcia i Almeria sense resistència. L'acabament de la guerra es proclamava el dia 1 d'abril, quan tot el territori espanyol ha estat ocupat per les tropes franquistes.

Situació interna de republicans i *nacionals*

La situació interna de cada bàndol va ser molt diferent. A la zona republicana es van viure situacions molt difícils a causa de les divisions que van sorgir entre els diferents partits polítics i forces sindicals i, a més, perquè en molts indrets es van simultanejar l'esforç militar i la revolució social. La dispersió i les diferències d'interessos afebliren en gran mesura la capacitat de la República. A més l'ajut de la República de l'URSS no va ser tan efectiu com el dels feixistes italians i alemanys al bàndol franquista. La zona *nacional*, en canvi, va tenir un control militar molt centralitzat de la guerra i una unitat política que, amb el suport de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, la van fer més efectiva.

Dos exèrcits

En el bàndol republicà, inicialment, les forces militars van estar formades per milícies confederals d'eficàcia militar escassa, i en el cas anarquista actuant com un element pertorbador. Des del començament de la guerra i fins al 4 de setembre no van aconseguir formar un govern de concentració, on la majoria de partits (republicans, socialistes, comunistes i anarquistes) van intentar reconstruir l'Estat i recuperar el control dels organismes de govern. Van organitzar milícies per oposar-se als militars insurrectes, van procurar l'abastament i els transports i van mantenir un ordre públic molt inestable.

Però no hi havia unitat d'acció; els uns (republicans, socialistes moderats i comunistes) creien en la necessitat d'organitzar un Estat fort que guanyés la guerra; els altres (anarquistes i socialistes més radicals) pensaven que s'havia de dur a terme la revolució que portaria el poble a la victòria. A finals de 1936 es va anant configurant l'Exèrcit

Popular de la República, fruit de

la conversió de les antigues milícies en unitats regulars. L'organització militar adoptada va ser la brigada mixta caracteritzada per ser un exèrcit en miniatura i, per tant, més avançat des del punt de vista tàctic que l'antiga divisió en regiments i batallons. Però aquesta militarització d'unitats no es va produir en tot el territori republicà: Catalunya va organitzar un exèrcit pel seu compte i la «columna de hierro» anarquista de Terol es va negar a acceptar-la; a la zona cantàbrica controlada pels republicans no va arribar a produir-se de forma completa ni en els moments més difícils. El nou exèrcit va mostrar-se fort a la defensiva, però va fracassar quan va tractar de realitzar maniobres importants. I és que el més greu que va patir l'exèrcit del bàndol republicà va ser la manca de comandaments vàlids en els nivells mitjà i inferior. L'Armada o l'Artilleria, per exemple, van ser poc eficients per la manca d'oficials.^[55]

En el bàndol franquista la constitució de l'Exèrcit Nacional va trobar poques dificultats perquè els generals exercien el comandament polític suprem.

Sempre es va disposar d'una capacitat de maniobra professional i la militarització de milícies –falangistes o carlistes- va jugar un paper menys important. Pel que fa als comandaments, van crear els alferes i sergents provisionals, en nombre d'uns vint-i-tres mil i vint mil respectivament que ensinistrats per instructors alemanys, van enquadrar les noves unitats. Franco va comptar amb unitats d'elit amb capacitat per actuar en els moments decisius en punts determinats. En conseqüència, el general Franco no va guanyar per emprar una estratègia innovadora, sinó per organitzar de forma més tenaç i ordenada els seus recursos. I aquest fet va ser suficient car la guerra, en realitat, no va suposar grans innovacions tècniques sinó que va ser disputada amb mitjans escassos i obsolets.^[56]

La repressió de l'enemic a les rereguardes

La Guerra Civil espanyola va comportar també la voluntat d'exterminar l'enemic. En el bàndol republicà van ser assassinats capellans, empresaris, militars sospitosos de feixistes i polítics conservadors. A la zona franquista es va exterminar polítics adversaris, membres de la francmaçoneria, professors d'universitat i mestres. La diferència entre una i altra consisteix en què la primera va ser més espontània al principi i la segona més sistemàtica i va continuar al finalitzar la guerra civil. Bona part de les autoritats republicanes –i de la Generalitat de Catalunya- van tractar d'evitar els assassinats indiscriminats i també ho van fer alguns en el bàndol franquista.

Una de les conseqüències de la repressió va ser l'adopció per l'Església catòlica d'una postura netament favorable als nacionals car a la zona republicana va desaparèixer el culte religiós i els incendis als temples van esdevenir un fet quotidià. El nombre de membres del clergat assassinats s'apropa als set mil. Aquest fet va ser greu per al Front Popular perquè la immensa majoria de l'Espanya catòlica va alinear-se contra la República i va concebre la guerra civil com una «croada» o guerra religiosa. Només els catòlics bascos i una part dels catalans van optar per la República. A més, va afectar negativament la imatge de la República a l'exterior. La carta colectiva d'agost de 1937 signada

T-26 Model de 1933 amb metralladora DT antiaèria DT a la guerra civil espanyola El 29 d'octubre de 1936 van entrar en combat a la batalla de Madrid. Després ho va fer a les batalles del Jarama, Guadalajara, Brunete, Belchite, Terol i, finalment, a la batalla de l'Ebre. En total van participar 281 unitats, de les quals més de dos terços van ser destruïdes en combat.

Fotografia de l'arxiu del govern federal alemany i amb la descripció "Manifestació antireligiosa a Madrid durant la guerra civil 1936-39". Com a conseqüència de la revolució iniciada el mes de juliol de 1936 moltes esglésies van ser profanades i incendiades. Als incendis van seguir ben aviat les matances de sacerdots, religiosos i laics significats, i de moltes persones considerades de dretes. A tot arreu on la revolta militar va fracassar, es van produir una reacció popular que va desbordar les autoritats. Amb aquestes matances

pels bisbes espanyols -amb només dues excepcions- justificava el cop d'estat militar davant els estrangers.^[58]

La manca de moneda fraccionària Durant la guerra civil va portar molts ajuntaments a emetre moneda local. En la fotografia billets fraccionaris del consell municipal de la ciutat de Reus.

L'evolució econòmica en cada bàndol

La financiació de la guerra, en el cas de la República, es va fer liquidant les reserves d'or i, en cas franquista, mercès a préstecs, però també cal tenir en compte la diferència entre les respectives produccions i situacions alimentàries. El Front Popular es va veure greument afectat per l'aposta revolucionària, les dificultats comercials i per comptar amb la majoria de la població rural. La debilitat del govern i la intervenció dels anarco-sindicalistes va provocar una autèntica revolució social. El decret de collectivitzacions, fidel reflex de la cojuntura catalana, va fixar les bases d'una socialització de l'economia per la qual els treballadors participaven

directament de la gestió de les seves empreses. Però l'altra experiència revolucionària -i que domina territorialment- va ser una extensa collectivització de la producció agrària; el cas més clar va ser dirigit pel Consell Regional de Defensa d'Aragó.

A finals de 1937 la collita de blat disponible a la zona republicana s'havia reduït en un 40% de la xifra normal i la cabanya ramadera va passar a ser d'un terç o bé la meitat. La producció industrial es va mantenir en els dos terços de la metalúrgica a Barcelona (i el 15% a Bilbao), però només una cinquena part del total en el tèxtil. A l'Espanya franquista la situació alimentària va ser molt millor perquè comptava amb les zones productores de blat i no s'havien produït destruccions massives quan van ocupar les indústries.^[58]

L'evolució política de les dues Espanyes

A la zona republicana, les divergències entre les membres del Front Popular van estar marcats per la revolució social i la normalització de l'exèrcit. Els comunistes van insistir en els problemes militars per aconseguir la victòria, deixant a segon terme les qüestions revolucionàries, més pròpies dels anarquistes. Els anarquistes, ans el contrari, van decidir que l'esclat de la guerra havien creat les condicions objectives per a la revolució social. Per la seva banda, els socialistes, dividits i enfrontats entre ells, no van poder fer un programa propi. Els partits burgesos es van inclinar per la posició comunista. A la fi, els anarquistes van acabar participant del govern, primer a Catalunya i després a la República espanyola, i els comunistes van aconseguir, lentament, imposar les seves posicions malgrat que el seu triomf no va ser complert ni a les acaballes de la guerra.

El mes de setembre de 1936, quan la situació militar era difícil, Azaña va nomenar cap de Govern al socialista Francisco Largo Caballero. Dos mesos després els anarquistes participaven del govern. El nou cap de govern va imposar la militarització i es va negar a la unificació del PSOE i el partit comunista. Els fets de maig del 1937 a Barcelona entre la Generalitat i els anarquistes va degenerar en una lluita confusa pel poder. Van provocar més de quatre-cents morts i la caiguda de Largo Caballero.

Va ser succeït pel catedràtic en medicina Juan Negrín, socialista del grup d'Indalecio Prieto. El govern Negrín va condensar el seu programa de guerra en els «tretze punts» amb la fita de guanyar la guerra. No va aconseguir la unió de tots els republicans -de fet va ser molt criticat pels propis socialistes- i només concitar el suport dels comunistes que van obtenir quotes de poder molt importants. A les acaballes de la guerra els comunistes controlaven la major part dels comandaments militars, les direccions generals de Seguretat i «Carabineros».

produïdes al principi de la guerra, com ha dit Josep Benet, aquells assassins van servir en safata als militars revoltats el títol de cruzada i van poder presentar-se davant l'opinió estatal i internacional com els seus salvadors. Una qüestió diferent és la motivació que animava aquesta persecució: l'Església espanyola, durant la Segona República, s'havia identificat amb les dretes, amb consignes electorals partidistes per part dels bisbes^[57]

Molts foren els cartells editats durant la guerra civil. Aquest fa referència a l'11 de setembre de 1938.

A l'altra zona, malgrat les divergències, es va assolir de manera ràpida la unitat efectiva sense vessament de sang. El sentiment catòlic i antirevolucionari va constituir un element aglutinador. Inicialment els insurrectes van organitzar una Junta de Defensa Nacional presidida pel general més antic, Cabanellas, tanmateix els generals actuaven com a petits virreis als seu territori. Davant la necessitat d'unificar el comandament, al final del setembre es van reunir a l'aeròdrom de Salamanca per proclamar al general Franco «cap del govern de l'Estat»; fórmula inicialment confusa però que aviat es va convertir en un veritable comandament del govern. A més la guerra el va convertir amb «cabdill», és a dir, el líder sense discussió possible. El mes d'abril de 1937 es va donar sortida a les disputes entre monàrquics alfonsins, carlins i falangistes: el Decret d'Unificació va suposar un partit únic per als carlins i falangistes. Per altra banda, els partits polítics que havien tingut una presència destacada durant la Segona República –com la CEDA- pràcticament havien desaparegut. El mes de gener de l'any 1938, amb la benedicció de l'Església catòlica, es va formar el primer govern de Franco; govern de composició heterogènia degut a la pluralitat de components del bàndol insurrecte. En qualsevol cas, al costat del general Franco, la figura més destacada del nou règim en la seva primera etapa va ser el seu cunyat, Ramón Serrano Suñer, procedent de la dreta de la CEDA. ^[59]

Aquest govern va aprovar una primera llei (el Fuero del Trabajo) inspirada en la ideologia feixista, va establir la censura de premsa i impremta, va implantar una legislació favorable a l'Església i va adoptar el títol de «Caudillo», equivalent al Duce de Mussolini o al Führer de Hitler.

Cultura i intel·lectuals en guerra

Espanya va esdevenir una causa cèlebre per a la intel·lectualitat del món occidental i molts artistes i escriptors prominents es posaren al costat de la República. Va ser el cas d'Ernest Hemingway, autor de *For whom the bells toll* i, especialment, André Malraux amb *L'Espoir*, George Orwell amb *Homenatge a Catalunya* i la tercera part de la trilogia autobiogràfica del poeta Laurie Lee (*Un Moment de Guerra*). Uns pocs escriptors prominents com Ezra Pound, Gertrude Stein i Evelyn Waugh, així com alguns intel·lectuals catòlics romàntics com el poeta Roy Campbell van defensar l'opció que representaven els militars insurrectes.

Els intel·lectuals espanyols de la generació del 98 es van sentir incòmodes amb els dos bàndols. Per exemple Unamuno, partidari inicial de la insurrecció militar, va acabar tenint un dur enfrontament amb el general José Millán-Astray. En canvi els més joves de l'avantguarda literària i artística es van posar al servei de la República. Va ser el cas del pintor Pablo Picasso, l'escriptor Max Aub Mohrenwitz o els poetes Miguel Hernández i Rafael Alberti. Tanmateix, una part considerable de la intel·lectualitat relacionada amb la generació del 27 es va identificar amb el bàndol de Franco, en especial amb la Falange Espanyola juvenil i revolucionària, que va ser l'única que va proporcionar a aquest bàndol una imatge aparent de modernitat.

Epíleg: vencedors, vençuts i la tercera via a Catalunya

La guerra va precipitar la desintegració de l'estat de dret per culpa de l'aixecament militar, la radicalitat incontrolada dels cenetistes -ben sovint absurda-, les venjances per motius religiosos i polítics, la pèrdua del patrimoni religiós a causa de la crema i destruccions diverses i la gana de la població per l'esforç de mantenir una guerra i els estralls dels bombardejos, agreujada per la presència de milers de refugiats espanyols procedents de la resta de l'Estat.

La postguerra va generar una nova brutalitat un cop ocupat el país: odi a l'autonomia catalana, la repressió contra la llengua i la cultura pròpies. A Espanya va ser derrotada l'esquerra, a Catalunya, a més, el catalanisme. La guerra a Catalunya va deixar «una societat trasbalsada, dividida, esporuguida»^[60]. Els ideals de una Catalunya autogovernada van ser malmesos per la guerra durant decennis, i difícilment es podia retornar a l'esperit exaltat del 14 d'abril de 1931 o de l'Estatut de Núria de 1932. La Guerra Civil espanyola havia deixat massa odis, morts i assassinats.

« La guerra posà també en relleu no ja l'existència de dues Catalunyes, la dels *rojos* i la dels franquistes, sinó la de tres: la tercera era la d'una majoria que, havent estat de la República i de l'Estatut, ja no era ni de l'una ni de l'altre, com aquell català que respongué, a la pregunta de quin havia estat el dia més feliç de la seva vida, «el 25 de gener de 1939 (recordant que els franquistes ocuparen Barcelona el dia 26 d'aquest mes)

Pablo Picasso, *Guernica*. La Guerra Civil espanyola va ser també un exemple de guerra total, on el bombardeig de Guernica per la Legió Còndor, presagiaven alguns dels episodis més sagants de la Segona Guerra Mundial.

quan uns se n'havien anat i els altres encara no havien entrat»^[61]

La significació de la derrota republicana a casa nostra

S'ha calculat que mig milió de catalans van creuar la frontera, i si bé molts van tornar, altres s'hi van quedar o es van exiliar a Mèxic, van trobar la mort en camps de concentració o en la nova guerra mundial que estava a punt d'esclatar. Mentre els gendarmes francesos conduïen els soldats i civils cap els camps improvisats a les platges de Sant Cebrià i d'Argelers, el govern francès no estava preparat per a rebre un allau de gent, i tampoc no volia complicar les seves bones relacions amb els vencedors. Els refugiats van haver d'enfrontar-se a la fredor; l'hostilitat, el desconcert, la pietat o el rebuig gairebé col·lectiu d'un poble que el 1936 havia estriat un Front Popular.^[62] Sota la pluja, el vent, el fred, la neu, per la manca de queviures i de medecines, amb l'escampall d'epidèmies morien els refugiats. Sobretot el més febles, les criatures.^[63]

A l'interior, les autoritats franquistes van cercar suports, complicitats i col·laboracions. Molts patiren el regust de la repressió: afusellaments, vexacions personals i familiars, espoliació econòmica, ciutadans de segona categoria, amb deures però sense drets. Es va incitar a la delació i a la denúncia, responent a la voluntat política d'implicar, directament o indirectament, el màxim de persones en la repressió: els uns perquè es beneficiarien de les depuracions, altres per satisfer les ànsies de revenja i altres per fer mèrits.

Així, els sospitosos de suport a la República que van restar al país, se'ls va enviar a les presons, com ara la Model de Barcelona o el Castell de Montjuïc, d'on molts sortiren amb la salut malmesa per sempre. Una vegada eren posats en llibertat, s'havien de presentar periòdicament a la Guàrdia Civil i no podien exercir cap càrrec públic. L'onada repressiva no va ser puntual, sinó que va tenir una dramàtica persistència, puix l'estat de guerra decretat el juliol de 1936 no fou derogat fins el 7 d'abril de 1948.^[64]

Josep Maria Solé i Sabaté xifra en uns 4.000 els catalans executats a Catalunya. No foren més perquè molts es van exiliar.^[65] Els afusellaments dictats pel franquisme es van caracteritzar per la seva planificació sistemàtica: «calia executar arbitràriament per demostrar el poder i la força, per instaurar el terror fins al moll de l'os de la societat civil. Franco convertí Espanya en una caserna regida per la jerarquia, la disciplina i el tuf d'encens».^[66]

Trobada a Espanya del general Franco i Heinrich Himmler (cap de les SS), amb Ramón Serrano Suñer, 1940. Fotografia dels arxius federals alemanys. Hitler va decidir intervindre en la guerra civil espanyola des del 25 de juliol de 1936. Per a la historiografia franquista tardana aquesta intervenció va ser a la vegada

La llei de Responsabilitats Polítiques del 9 de febrer de 1939 i la de «Confiscación de Bienes Marxistas» del 23 de setembre del mateix any, van concretar que les propietats immobles, mobles i els recursos econòmics dels partits, sindicats, associacions, entitats, publicacions, emissores de ràdio serien espoliades, passant una part al patrimoni de diferents organismes del nou Estat i la resta seria subhastada. Els diaris d'esquerra van ser espoliats i van passar a formar part de la premsa del règim. Les persones exiliades, en alguns casos, van ser desposseïdes d'una part del seu patrimoni (cases, mobles, terres...). A les administracions públiques van ser depurades totes aquelles persones no addictes al règim i en el sector privat, l'exercici de certes professions liberals va ser també objecte de depuracions obligatòries en tots els col·legis professionals (advocats, metges...). A les empreses privades (bancs, fàbriques...) també es van dur a terme, però van dependre fonamentalment de la decisió de la direcció de l'empresa.

Tots els partits polítics i sindicats van ser proscrius i perseguits, la llengua i la cultura catalanes van ser prohibides públicament, arreu es va imposar una dura reacció social, i al carrer va irrompre una nova simbologia plena de

Foto de Joan Barceló. Al peu de foto: "visita del general Franco a la ciutat de Reus. 1940". Francisco Franco va rebre de la corporació municipal la medalla d'or de la ciutat l'any 1944. El 2006 l'Ajuntament de Reus va retirar la distinció honorífica de la ciutat al dictador. En el marc d'una votació secreta i individual -tal com estipulava el reglament orgànic municipal-, l'acord plenari de retirada de la medalla va rebre 20 vots favorables i 4 vots negatius, tants com regidors del PP hi havia al consistori i que s'havien mostrat contraris a aquesta iniciativa anteriorment. La sessió plenària de l'Ajuntament retirava així aquesta distinció honorífica al general Franco enmig dels aplaudiments de membres de la comissió d'Honors i Distincions del consistori.

molesta i còmoda. Després de 1945, Hitler ja no és un aliat presentable. Però s'hi poden descarregar sobre ell determinats pecats.^[67]

banderes imperials i salutacions a la romana. Josep Benet i Morell va afirmar que el franquisme cercava «la desaparició de Catalunya com a minoria nacional dins l'Estat espanyol, amb la destrucció de la seva personalitat lingüística i cultural»

Altrament Franco va aplicar una política econòmica autàrquica que va mantenir l'Estat en una situació d'aïllament internacional i de subsistència estricta durant més d'una dècada.^[68]

Les dades de morts i exiliats de la guerra civil a Catalunya

A l'hora de fer recompte general de morts a la guerra civil a Catalunya cal comptar un mínim de 38.500 soldats republicans i 2.900 franquistes. Al costat d'aquest hi ha les víctimes de la repressió del 1936 a 1939 que serien unes 8.500, mentre que la repressió franquista va causar entre 1938 i 1953 unes 4.000 víctimes. Finalment, les dels bombardejos serien unes 5.500. Aquestes dades s'han de completar amb el creixent nombre de defuncions degudes a insuficiències mèdiques i alimentàries com a resultat de les contingències bèl·liques i els que s'exiliaren entre finals de gener i febrer del 1939. El conjunt de pèrdues, entre morts i exiliats, donarien una xifra que oscil·la entre 130.000 i 150.000 persones que desaparegueren de Catalunya, -sobre un total de gairebé tres milions d'habitants segons el cens de 1936- la qual cosa va determinar unes profundes conseqüències negatives des del punt de vista demogràfic, social i econòmic.^[69]

Posició internacional

A l'inici de la guerra civil, els països democràtics europeus van fer costat formalment a la República, però van posar en pràctica la no interferència en un *afer intern*.^[70] El conflicte va ser denunciat pel President de la República, el Doctor Negrín el 21 de setembre de 1938 a la Societat de Nacions. Aquesta va condemnar el cop militar, però no va atendre les peticions d'ajut. A la primera Conferència Internacional de les Nacions Unides (San Francisco, 1945) la Generalitat de Catalunya a l'exili va tornar a exposar la situació del país.

Acabada la Segona Guerra Mundial, el règim de Franco va viure una situació d'aïllament internacional,^{[71][72]} sent exclòs com a membre de l'ONU, que no va acceptar-lo fins l'any 1955.^[73]

Vegeu també

- Llista de persones relacionades amb la Guerra Civil a Catalunya

Bibliografia i referències

Bibliografia

- ALPERT, Michael. *El Ejército Popular de la República, 1936-1939*. ISBN 978-84-8432-905-3.
- PRESTON, Paul. *Guerra Civil Espanyola*. Editorial Base, 2006. ISBN 84-85031-61X.
- VILAR, Pierre. *La guerra civil española*. Crítica, Barcelona. 1986. ISBN 84-7423-285-6.
- TUSELL, Javier. *Historia de España*. Editorial Taurus. Madrid. 1998. ISBN 84-306-0264-X.

Referències

Enllaços externs

La Guerra Civil a Catalunya

- Històries de Catalunya: Els fets de maig de 1937 (<http://www.tvcatalunya.com/historiesdecatalunya/cronologia/cron103717427.htm>)
- Històries de Catalunya: L'esclat de la Guerra i la revolució (<http://www.tvcatalunya.com/historiesdecatalunya/cronologia/cron103717338.htm>)
- Històries de Catalunya: La dona abans i després de la Guerra Civil (<http://www.tvcatalunya.com/historiesdecatalunya/cronologia/cron169043386.htm>)
- **(castellà)** Video dels primers dies de la Guerra Civil a (<http://www.youtube.com/watch?v=hD-W9vzb5x4>)

Barcelona

- Vídeo *Catalunya sota les bombes* (http://www.edu3.cat/Edu3tv/Fitxa?p_id=16739&p_ex=catalunya%20sota%20les%20bombes)

La Guerra Civil

- La Cucaracha (<http://lacucaracha.info/scw/music/index.htm>) (Música de la Guerra Civil)
- La Guerra Civil espanyola (<http://www.netcharles.com/orwell/articles/col-spanishcivilwar.htm>), per George Orwell (**anglès**)
- UN General Assembly Resolution 39(I) on the Spanish Question (<http://www.derechos.org/nizkor/espana/doc/spa12dec46.html>) (**anglès**)
- The Spanish Revolution, 1936-1939 (<http://recollectionbooks.com/anow/history/spain/index.html>) (**anglès**)
- Vídeo de l'homenatge pòstum a Carles Fontserè. (http://transportsciberians.net/article_miniaures.php?idioma=cat&id_article=92)
- nopasaran36 Guerra Civil Espanyola en català, 1936-1939, fotos videos ... (<http://www.nopasaran36.org/>)
- Els nens de la Guerra Civil (<http://www.xtec.cat/~xripoll/gc/gc.htm>)

Guerra Civil Espanyola

▼ Mostra

Obtingut de «http://ca.wikipedia.org/wiki/Guerra_Civil_Espanyola»

Categoria: Guerra Civil Espanyola | [+]

Categories ocultes: Articles amb referències puntuals demanades | 100 articles fonamentals | Llista d'articles de qualitat |

Articles destacats en esperanto | Articles destacats en hebreu

- Darrera modificació de la pàgina: 8 jul 2009 a les 00:07.
- El text està disponible sota la Llicència de Creative Commons Reconeixement/Compartir-Igual; es poden aplicar termes addicionals. Vegeu les Condicions d'ús per a més informació. Wikipedia® (Viquipèdia™) és marca registrada de Wikimedia Foundation, Inc.